

Professioneel statuut voortgezet onderwijs

1. **Het professioneel statuut:
inleiding en voorgeschiedenis**
2. **Perspectief op professionele ruimte en
doel van een statuut**
3. **De definitie en de reikwijdte van
de dragende begrippen**

In deze bijlage met achtergrondinformatie wordt achtereenvolgens stilgestaan bij:

1. de voorgeschiedenis van het professioneel statuut
2. een perspectief op professionele ruimte en de doel van een statuut
3. de definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen.

1. Het professioneel statuut:
inleiding en voorgeschiedenis

2. Perspectief op professionele ruimte en
doel van een statuut

3. De definitie en de reikwijdte van
de dragende begrippen

1. Het professioneel statuut: inleiding en voorgeschiedenis

De professionele ruimte van leraren staat al geruime tijd in het brandpunt van de belangstelling. Professionele ruimte wordt gezien als belangrijke voorwaarde voor een professionele beroepsuitoefening door leraren en daarmee als bouwsteen voor een goede kwaliteit van onderwijs. Gezaghebbende adviesorganen zoals de Onderwijsraad hebben rapporten uitgebracht over het belang van professionele ruimte¹; diverse onderzoekers hebben studie verricht naar de ruimte voor leraren.²

Het belang van professionele ruimte wordt breed erkend en in het veld onderschreven. Het afgelopen decennium heeft dat geleid tot het in akkoorden en convenanten vastleggen van het uitgangspunt dat bestuur, schoolleiding en leraren afspraken maken over hoe in de school om te gaan met de professionele ruimte van de leraar. In het *Sectorakkoord VO 2014-2017* is met het kabinet afgesproken dat schoolbesturen werk maken van het scheppen van randvoorwaarden om de (ervaren) professionele ruimte door leraren te versterken.³ Met die afspraak is invulling gegeven aan de ambitie om tot (meer) professionele ruimte voor leraren te komen zoals die was geformuleerd in het *Nationaal Onderwijsakkoord*⁴ en de *Lerarenagenda* van OCW.⁵ Ook is voortgebouwd op (de ervaringen met en resultaten van) eerder genomen maatregelen en het afgesloten *Bestuursakkoord VO 2012-2015*.⁶ En ook in het actieplan 'Naar een aantrekkelijk lerarenberoep in een sterke sector' van de VO-raad (maart 2016) klinkt de boodschap door om oog te hebben voor de professionele ruimte van leraren.⁷ Die boodschap wordt in 2017 nog eens kracht bijgezet in het 'Zes-puntenplan' van de Stichting van het Onderwijs, waarin de sociale partners in het onderwijs zijn verenigd. In het plan wordt professionele ruimte als belangrijke voorwaarde beschouwd voor een aantrekkelijker lerarenberoep.⁸

Dankzij, of ondanks, deze bestuurlijke afspraken en de brede erkenning van het belang van professionele ruimte voor leraren, blijft 'professionele ruimte' onmiskenbaar een punt van aanhoudende aandacht en zorg van met name politiek en overheid. De professionele ruimte van leraren is in de loop van de jaren een sterk gepolitiseerd en beladen thema geworden in het onderwijs, onder meer in het licht van discussies over beroepskwaliteit, werkdruk en (mede)zeggenschap. Een belangrijke oorzaak daarvan lijkt het sentiment onder een deel van de leraren in het veld dat professionele ruimte goeddeels 'verloren zou zijn gegaan' en zou 'ontbreken', en dus 'herwonnen' zou moeten worden. 'Professionele ruimte voor leraren' zou voor bonden en beroepsgroep dan ook vooral moeten gaan over het vergroten van de zeggenschap van leraren over hun werk. Veel politieke partijen hebben daar in hun partijprogramma's voor de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017 op ingespeeld: 'meer professionele ruimte en zeggenschap voor leraren' zijn in die programma's duidelijke pleidooien.

Naar een professioneel statuut

Het hiervoor beschreven sentiment heeft geleid tot diverse pogingen om professionele ruimte te 'regelen' en initiatieven om professionele ruimte te 'verankeren'. Het meest duidelijk heeft dat zijn weerslag gevonden in het streven om te komen tot een professioneel statuut. In andere sectoren en beroepsgroepen (bijvoorbeeld in de advocatuur en in de zorg - jeugdzorg, GGZ) wordt al langer gewerkt met professionele statuten. In het middelbaar beroepsonderwijs is in 2008 een statuut afgesloten.⁹ In het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren veelvuldig gesproken over de totstandkoming van een professioneel statuut, mede in het licht van diverse pogingen die in de periode 2008-2012 zijn ondernomen om met wetswijzigingen de positie van leraren te versterken.

**1. Het professioneel statuut:
inleiding en voorgeschiedenis**

**2. Perspectief op professionele ruimte en
doel van een statuut**

**3. De definitie en de reikwijdte van
de dragende begrippen**

De in februari 2017 aangenomen Wet Beroep leraar en lerarenregister (Wet BLL) kan worden gezien als het voorlopig sluitstuk van deze beweging.¹⁰ Deze wet beoogt de positie van de leraar in de scholen en het imago van het lerarenberoep te versterken. Kern van de wet is een zogenaamd drieluik dat de ‘professionele keten’ is gaan heten. Met het voorstel beoogt het kabinet om drie componenten wettelijk te verankeren, als middel om de professionele ontwikkeling van leraren op een hoger plan te tillen, zodat de beroepskwaliteit van leraren toeneemt en daarmee de kwaliteit van het onderwijs aan leerlingen verbetert. In de professionele keten gaat het om de omschrijving van het beroep van leraar, de zeggenschap van de leraar in zijn beroepsuitoefening die is vastgelegd in een professioneel statuut dat de professionele standaard van de beroepsgroep in acht neemt, en het gestructureerd werken door leraren aan hun bekwaamheidsonderhoud, ondersteund door een register.¹¹ Door het combineren van de invoering van verplichte nascholing en het verankeren van de professionele ruimte van de leraar in de onderwijswetgeving willen overheid en beroepsgroep markeren dat leraren voor hun beroepsuitoefening voldoende zeggenschap toekomt en hen de ruimte geven om te handelen op basis van hun professionele kwaliteiten.¹² In de Wet BLL zijn bepalingen uit het eerdere ‘wetsvoorstel Versterking positie leraren’ ingebed.¹³ Hiermee geeft de regering uitvoering aan het betreffende advies van de commissie-Rinnooy Kan uit 2007¹⁴ en het Convenant Leerkracht van Nederland¹⁵ uit 2008.¹⁶

1. Het professioneel statuut: inleiding en voorgeschiedenis

2. Perspectief op professionele ruimte en doel van een statuut

3. De definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen

2. Perspectief op professionele ruimte en doel van een statuut

De VO-raad wil besturen en scholen in overweging geven om de wettelijke bepalingen met betrekking tot het professioneel statuut in te bedden in een visie op professionele ruimte, professionele cultuur en professionele dialoog. De VO-raad interpreteert de wettelijk opdracht daarom in een breder kader, namelijk: het professioneel statuut als vehikel om te komen tot ‘wederzijds vertrouwen in professionaliteit’.¹⁷ Naar de opvatting van de VO-raad moet het professioneel statuut in scholen een katalysator worden voor het voeren van de professionele dialoog. In die zin heeft het statuut ook een agenderende functie en werking.

In de school vindt de *professionele dialoog* over de onderwijskundige keuzes plaats (de *inrichting*) tussen de leraren en de schoolleiding. De schoolleider is net als de docent een onderwijsprofessional. Professioneel, onderwijskundig *schoolleiderschap* is daarom essentieel voor het voeren van de dialoog en het scheppen van de noodzakelijke voorwaarden voor een goede invulling van de professionele ruimte van de docent. De schoolcultuur is van invloed op de inhoud en het verloop van de dialoog. Binnen een politieke of bureaucratische cultuur zal de dialoog vooral gaan over respectievelijk procedures en macht. In een *professionele cultuur*, waarin sprake is van erkende ongelijkheid, zal de dialoog gaan over *ontwikkeling*. Het begrip professionele ruimte krijgt dan betekenis in de zin van professionele ontwikkeling. In een professionele cultuur zal de definiëring, begrenzing en benutting van de professionele ruimte in de dialoog bepaald worden. In een professionele cultuur verloopt de dialoog niet op basis van het bestuurlijke of juridisch mandaat (bijvoorbeeld als vastlegging van een overeenkomst zoals de cao), maar op basis

van het *vertrouwen* tussen de onderwijsprofessionals waarbij er sprake is van erkende ongelijkheid, én de deskundigheid die gewaarborgd is/ moet zijn in de professionele beroepsstandaard van zowel leraar als schoolleider.

Om deze professionele dialoog goed te kunnen voeren is, naast de informele dialoog die in de dagelijkse schoolpraktijk het meest zal voorkomen, ook een overleg noodzakelijk waarin docententeams en de schoolleider de inrichtingskeuzes bespreken vanuit een collectieve verantwoordelijkheid voor de realisatie van de doelstellingen van de school. Dit heeft dan de vorm van een *geïnstitutionaliseerde dialoog*.

De Wet BLL kent weliswaar een belangrijke opdracht toe aan bevoegde gezagen, maar zou in dat licht gezien ook een bijdrage moeten leveren aan een cultuuromslag binnen scholen waarbij leraren zichzelf ‘in positie brengen’ en daarmee aan zet zijn bij het vormgeven van hun professionele ruimte en ontwikkeling. De versterking van de positie van leraren is een belangrijke uitkomst geweest van het Convenant Leerkracht van Nederland en vormt tevens een belangrijke toetssteen van de Wet BLL. Het professioneel statuut moet dan ook een steun in de rug vormen voor de versterking van de positie van de leraar.¹⁸

1. Het professioneel statuut: inleiding en voorgeschiedenis
2. Perspectief op professionele ruimte en doel van een statuut
3. De definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen

3. De definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen

Voor een goede werking van het statuut binnen de school kan het van belang zijn om de definitie en de reikwijdte van dragende principes en begrippen in het professioneel statuut te bespreken en vast te leggen, temeer omdat ‘professionele ruimte’ en ‘zeggenschap’ begrippen zijn die niet eenvoudig zijn te beschrijven. Tegelijk hoeft het wiel niet opnieuw te worden uitgevonden. Op deze plek worden enkele centrale begrippen van een beschrijving voorzien, die als inspiratie kunnen dienen voor de eigen beschrijving door besturen, scholen en leraren en het startpunt kunnen zijn voor de dialoog.¹⁹ Het gaat dan om de leraar als professional, de deskundigheid en verantwoordelijkheid van de leraar, de regie en verantwoordelijkheid van leraren, professionele zeggenschap en professionele ruimte.

1. Professionals/ de leraar als professional

Onder ‘professionals’ worden leraren en schoolleiders verstaan²⁰; in meer brede zin gaat het om onderwijs(gevend en – ondersteunend) personeel. Vanuit de Wet op de beroepen in het onderwijs (BIO) en de Wet BLL geredeneerd richt deze handreiking zich op leraren.²¹ Eigen aan de professionele leraar is dat hij samenwerkt met collega’s in de school, onder meer binnen zijn of haar team. Leraren hebben zelf ook een verantwoordelijkheid: zij benutten hun professionele ruimte in directe samenspraak met collega’s en met de schoolleiding.²² Het statuut gaat uit van bevoegde en bekwame leraren die als individuele beroepsbeoefenaren werken in de context van school, omgeving en maatschappij.

De beroepsbeoefening van docenten is ingebed in het werken in hechte teams. Professionele ruimte is daarmee een ‘geregelde ruimte’²³; er is sprake van relatieve autonomie voor leraren.

2. Regie en verantwoordelijkheid leraren

De kwaliteit van het onderwijs wordt in belangrijke mate bepaald door de kwaliteit van de leraar. De kwaliteit van de leraar kan professioneel alleen volledig tot uitdrukking komen als binnen de arbeidsverhoudingen in de onderwijsorganisatie ook recht wordt gedaan aan de professionele zeggenschap van de leraar. Dat betekent dat het bevoegd gezag ruimte geeft aan de regie van leraren over de vormgeving aan en de ontwikkeling van het onderwijs, maar ook dat leraren regie nemen en ruimte benutten.

- A. Deze regie is ‘horizontaal’ georganiseerd. Dat wil zeggen dat leraren op individueel niveau, maar ook op team- sectie- of afdelingsniveau met elkaar het onderwijs ontwikkelen en vormgeven. De leraar heeft hier de rol van professional.
- B. Er is ook een ‘verticale’ organisatie: de gezagsverhouding tussen werkgever, schoolleiding en werknemer in de onderwijsorganisatie. De leraar is binnen deze verhouding de werknemer. In de verticale lijn wordt de horizontaal georganiseerde regie gericht en bekrachtigd.

3. Professionele ruimte en zeggenschap:

‘professionele ruimte’ is de ruimte voor de leraar om haar of zijn expertise te benutten ten gunste van onderwijskwaliteit.²⁴ Zeggenschap volgt altijd uit de professionele verantwoordelijkheid van de leraar. Het belang van zeggenschap is een afgeleide van een goed

1. **Het professioneel statuut: inleiding en voorgeschiedenis**
2. **Perspectief op professionele ruimte en doel van een statuut**
3. **De definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen**

begrip van het professionele karakter van het werk van de leraar.²⁵

- A. Onder professionele ruimte wordt verstaan de interne zeggenschap van leraren over de vormgeving van het onderwijskundig en kwaliteitsbeleid in de dagelijkse schoolpraktijk. Daarbij gaat het om de ruimte om binnen de kaders van wet- en regelgeving, de visie van bestuur en school, de doelstellingen en werkplannen van de instelling vorm te geven aan het onderwijs aan leerlingen. Eén en ander binnen de wettelijk vastgestelde eisen van toetsing en examinering en binnen de kaders die daarover binnen de instelling zijn afgesproken. Onder deze vormgeving wordt begrepen: die beslissingen en handelingen van leraren die leiden tot de operationalisering van vastgesteld onderwijskundig en kwaliteitsbeleid in de onderwijspraktijk.
- B. Professionele ruimte impliceert zeggenschap ten aanzien van de processen waarvoor de leraar als professional de verantwoordelijkheid draagt. Zeggenschap dus over de vakinhoudelijke en pedagogisch-didactische vormgeving van het onderwijsleerproces en de direct daarmee samenhangende processen, waaronder het vorm geven aan de eigen professionele ontwikkeling. Voorwaardelijk voor professionele ruimte zijn de mogelijkheden om de professionele verantwoordelijkheid te realiseren.
- C. De vakinhoudelijke en pedagogisch-didactische zeggenschap van de leraar is een zeggenschap binnen kaders.
 - Op de eerste plaats het kader van de maatschappelijke opdracht die het onderwijs heeft en in relatie daarmee de persoonlijke verantwoordelijkheid van de leraar voor de kwaliteit van zijn onderwijs. Dit kader wordt door de beroepsgroep geconcretiseerd in de professionele standaard waarin de persoonlijke

professionaliteit van de leraar is verankerd. Onder deze beroepsstandaard vallen onder meer de bekwaamheidseisen zoals geformuleerd in de context van de Wet BIO. De beroepsgroep waarborgt deze standaard door middel van zijn registratiesystematiek.

- Op de tweede plaats is er het kader van de grondslagen en identiteit van de school waar de leraar aan verbonden is. De professionele zeggenschap van de leraar en zijn handelen op basis daarvan zijn erop gericht om vanuit zijn professionele verantwoordelijkheid en de grondslagen en identiteit van de school, samen met zijn collega's het onderwijs te ontwikkelen, uit te voeren en te verbeteren.
- Op de derde plaats is er het kader van de normale arbeidsverhoudingen tussen werkgever en werknemer. Binnen dit kader gedraagt de leraar zich als goed werknemer en zijn werkgever gedraagt zich als goed werkgever. Daarbij mag de leraar van schoolorganisatie en management verwachten dat zij hem ondersteunen bij het uitoefenen van zijn professie op een wijze die in overeenstemming is met zijn professionele verantwoordelijkheid.

Het uitoefenen van zeggenschap vraagt dus om een dialoog met collega's, de schoolleiding en het bevoegd gezag.

- D. De leraar levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van het onderwijs en de school. De vakinhoudelijke en pedagogisch-didactische zeggenschap is ingebed in het beleid van de instelling dat gezamenlijk tot stand is gebracht. De leraar neemt daarvoor actief zijn verantwoordelijkheid waarbij hij zich erop richt dat beleid tezamen met zijn collega's te realiseren. Het uitoefenen van zeggenschap en het nemen en waarmaken van verantwoordelijkheid gaat op die manier gepaard met verantwoording.

1. **Het professioneel statuut:
inleiding en voorgeschiedenis**
2. **Perspectief op professionele ruimte en
doel van een statuut**
3. **De definitie en de reikwijdte van
de dragende begrippen**

- E. Het statuut vertrekt vanuit een constructieve kijk op de leraar als professional: leraren hebben ook zélf een verantwoordelijkheid in het actief creëren en benutten van hun professionele ruimte.

1. **Het professioneel statuut: inleiding en voorgeschiedenis**
2. **Perspectief op professionele ruimte en doel van een statuut**
3. **De definitie en de reikwijdte van de dragende begrippen**

Gebruikte bronnen

1. Bijvoorbeeld: Onderwijsraad (2016). *Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad en Onderwijsraad (2012). *Geregelde ruimte*. Den Haag: Onderwijsraad.
2. Zie bijvoorbeeld <http://www.professioneleruimte.info/> (geraadpleegd juni 2017), een onderzoek naar de professionele ruimte van leraren in het voortgezet onderwijs.
3. *Sectorakkoord VO 2014-2017*, ambitie 5, p. 15-16.
4. In het Nationaal Onderwijsakkoord (2013, p. 2-3) is afgesproken dat dat er een professioneel statuut is waarmee de zeggenschap van leraren en hun teams een wettelijke verankering krijgt.
5. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, *Lerarenagenda 2013-2020: de leraar maakt het verschil*, o.m. p.22.
6. Daarin wordt afgesproken dat de VO-raad en de Onderwijscoöperatie 'de professionele dialoog binnen scholen ondersteunen en stimuleren, onder meer door middel van een handreiking voor een 'professioneel statuut' (*Bestuursakkoord VO-raad - OCW 2012-2015*, p. 14).
7. VO-raad (2016). Actieplan 'Naar een aantrekkelijk lerarenberoep in een sterke sector'.
8. Stichting van het Onderwijs (2017) *Zes-puntenplan Stichting van het Onderwijs*, p.4.
9. Professioneel statuut MBO, via https://www.cnvo.nl/fileadmin/user_upload/PDF/professioneel_statuut_BVE_definitief.pdf (geraadpleegd juni 2017).
10. Wet Beroep leraar en lerarenregister, via: https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20170315/publicatie_wet_2/document3/f=/vkcidau1ewzf.pdf (geraadpleegd juni 2017).
11. Tweede Kamer, Nota naar aanleiding van het verslag, vergaderjaar 2015–2016, 34 458, nr. 6, p. 1.
12. Zie website VO-raad, Belangrijkste punten uit het wetsvoorstel Lerarenregister en belangrijkste verwachte implicaties van de wet: <https://www.vo-raad.nl/system/downloads/attachments/000/000/145/original/Overzicht-belangrijkste-punten-wetsvoorstel-lerarenregister.pdf?1476111631> (geraadpleegd juni 2017).
13. De behandeling van dat wetsvoorstel is door het toenmalige kabinet in 2011 aangehouden om de sectorraden in de gelegenheid te stellen om samen met de beroepsgroep te komen tot professionele statuten voor het primair en voortgezet onderwijs. Dit is nogmaals bekrachtigd in het Nationaal Onderwijsakkoord. Daarvan is het echter ook in de periode daarna niet gekomen. Daarom is dit aspect in de Wet Beroep leraar en lerarenregister opgenomen. Bron: Nadere memorie van antwoord, Eerste Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 34 458, E, p. 8.
14. In 2007 adviseerde de Commissie Leraren in het advies 'LeerKracht!' om de zeggenschap van leraren over onderwijsinhoud en onderwijspraktijk te versterken.
15. In het Convenant 'LeerKracht van Nederland' van juli 2008 werd die zeggenschap omschreven als 'professionele ruimte'. In dat convenant wordt de afspraak gemaakt dat er een 'professioneel statuut' zal worden ontwikkeld als instrument om de (sterkere) zeggenschap van leraren te regelen. Ontleend aan: 'Informatie over het professioneel statuut en de stand van zaken in wet- en regelgeving' (intern document/ tekst ten behoeve van VO congres 2012).
16. Tekst overgenomen uit: Nadere memorie van antwoord, Eerste Kamer, vergaderjaar 2016–2017, 34 458, E, p. 8.
17. Deze visie, die moet bijdragen aan de inbedding van het professioneel statuut binnen de context van de school, is in 2013 geformuleerd in de themacommissie Professionalisering van leraren van de VO-raad, d.d. 13 februari 2013.
18. Zie ook reactie kabinet op Advies Raad van State over het wetsvoorstel Beroep leraar en lerarenregister (voorjaar 2016). Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 34 458, nr. 4, pp. 12-14.
19. Bij de uitwerking van deze begrippen is gebruik gemaakt van de 'Uitgangspuntennotitie Professioneel statuut' van de Onderwijscoöperatie, d.d. 19 december 2013.
20. Dit uitgangspunt is ook verwoord in de Uitgangspuntennotitie van de themacommissie Professionalisering van de schoolorganisatie van de VO-raad (2016).

1. **Het professioneel statuut:
inleiding en voorgeschiedenis**
2. **Perspectief op professionele ruimte en
doel van een statuut**
3. **De definitie en de reikwijdte van
de dragende begrippen**

21. Deze handreiking wordt scherp gesteld op de professionele verhouding tussen bevoegd gezag, schoolleiding en leraar. De andere categorieën van het onderwijsondersteunend personeel mogen echter niet worden vergeten.
22. Zie hiervoor o.a. de herijkte bekwaamheidseisen van de OnderwijSCOöperatie, de professionele beroepsstandaard (OC). Andere bronnen zijn het rapport van de Onderwijsraad *'Leraar zijn'* (Onderwijsraad, 2013).
23. Vergelijk Onderwijsraad (2012). *Geregelde ruimte*. Den Haag: Onderwijsraad.
24. Vergelijk Onderwijsraad, 2016. *Een ander perspectief op professionele ruimte in het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
25. Ontleend aan notitie werkgroep professioneel statuut (VO-raad/OnderwijSCOöperatie), d.d. 8 maart 2013.

www.vo-raad.nl